

Fatma SEVİNÇ ERBAŞI

Doç. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi/
İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi/ Tarih
Bölümü, Eskişehir/Türkiye
Associate Professor, Osmangazi University,
Faculty of Humanities and Social Sciences,
History Department, Eskişehir, Türkiye

eposta: fsevinc@ogu.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-2390-311X>

RorID: <https://ror.org/01dzjez04>

Arzu GEZMEZ

MA., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal
Bilimler Enstitüsü, Eskişehir/Türkiye
PDD Student, Osmangazi University, Institute
of Social Sciences, History Department,
Eskişehir, Türkiye

eposta: arzugzmz@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-2621-490X>

RorID: <https://ror.org/01dzjez04>

Atıf/Citation: Sevinç Erbaşı, Fatma-Gezmez, Arzu. 2023. Hitit Eski Krallık Döneminde Suriye Politikası ve Mısır ile İlişkiler. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 11(34), 172-193.

<https://doi.org/10.33692/avrasyad.1185765>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü /Article Types:	Araştırma Makalesi/Dissertation Summary
Geliş Tarihi /Received:	07.10.2022
Kabul Tarihi/Accepted:	21.02.2023
Yayın Tarihi/Published:	20.03.2023

HİTİT ESKİ KRALLIK DÖNEMİNDE SURİYE POLİTİKASI VE MİSİR İLE İLİŞKİLER

ÖZ

Suriye bölgesinin Geç Tunç Çağı'nda doruk noktasına ulaşan stratejik önemi, Hititleri başta Mısır olmak üzere Yakınoğu'nun önde gelen krallıklarıyla karşı karşıya getirmiştir. Mısırlılar ile Hititler, Doğu Akdeniz ticaretini kontrol altında tutmak konusunda birbirlerinin en güçlü rakibi olmuşlardır. Bu rekabet, süreç içinde çeşitli düşmanlıklarla beslenmiş ve Kadeş Savaşı'nda doruk noktasına ulaşmıştır. Savaştan yaklaşık 15-20 yıl sonra imza edilen "Sonsuz Barış" anlaşması ise iki büyük gücü birbirine yakınlaştırmış ve hatta müttefik olma noktasına getirmiştir. Bununla birlikte, iki devlet arasındaki ilişkilerin en çok görünen ve bilinen tarafı Kadeş Savaşı ve "Sonsuz Barış" olsa da Hitit Devleti'nin Eski Krallık Dönemi'nden beri izlediği Suriye politikası zaman zaman Mısır'la çatışma ve anlaşmaları gündeme getirmiştir. Bu araştırma, İmparatorluk Dönemine kadar Hitit-Mısır ilişkisinin tarihsel gelişimini ele almaktadır. Araştırmanın konusu Hitit Devleti'nin Mısır ile ilişkisi olduğundan, Hititlerin Anadolu'daki ve Yakınoğu'daki diğer ülkelerle ilişkilerine, Mısır ve Suriye ilişkilerine doğrudan etki ettiği durumlarda değinilmiştir.

Hititlere ait ilk izler Asur Ticaret Kolonileri Dönemi'nde kendini göstermiştir. Asur Ticaret Kolonilerinin son evresinde Anadolu'da siyasi birliklerin ortaya çıkmasının arkasında da büyük olasılıkla Suriye'deki gelişmeler yatmaktadır. Hitit Devletinin kuruluş döneminden beri izlenen askeri ve siyasi politikanın Suriye bölgesine yönelik olduğu görülmektedir. Eski Krallık Döneminde Hitit Krallarının Suriye politikası bölgede hâkim güç hâline gelmeye yöneliktir. Bu noktada Mısır'ın Yakınoğu'daki pozisyonuna karşı Hititler belli bir tavır geliştirmişlerdir. Özellikle Mitanni Devleti ile

Hitit Eski Krallık Döneminde Suriye Politikası ve Mısır ile İlişkiler

çatışmalar da Hitit-Mısır ilişkilerinin şekillenmesinde kilit rol oynamıştır. Böylece Hititler, Eski Krallık Döneminde Mısır ile sıcak çatışmadan uzak, diplomasiye dayalı bir ilişki yürütmüşler ancak bu ilişki gergin bir nitelik arz etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mitanni, Suriye, Doğu Akdeniz, Halpa, Kizzuvatna, Kuruştama.

SYRIA POLICY AND RELATIONS WITH EGYPT IN THE HITTITE OLD KINGDOM PERIOD

ABSTRACT

The strategic importance of the Syrian region, which reached its peak in the Late Bronze Age, brought the Hittites against the leading kingdoms of the Near East, especially Egypt. The Egyptians and the Hittites became each other's strongest rivals to keep the Eastern Mediterranean trade under control. This rivalry was fed by various hostilities in the process and reached its top in the Battle of Kadesh. The "Eternal Peace" agreement signed 15-20 years after the war brought the two great powers closer to each other and even brought them to the point of becoming allies. However, although the most visible and well-known aspects of the relations between the two states are the Battle of Kadesh and the "Eternal Peace", the Syria policy of the Hittite State since the Old Kingdom Period brought up conflicts and agreements with Egypt from time to time. This research deals with the historical development of the Hittite-Egyptian relationship until the Imperial Period. Since the subject of the research is the relationship of the Hittite State with Egypt, the relations of the Hittites with other countries in Anatolia and the Near East were mentioned in cases where they directly affected the relations between Egypt and Syria.

The first traces of the Hittites appeared during the Assyrian Trade Colonies Period. The developments in Syria probably lie behind the emergence of political unions in Anatolia in the last phase of the Assyrian Trade Colonies. It is seen that the military and political policy that has been followed since the establishment of the Hittite State was towards the Syrian region. The Syrian policy of the Hittite Kings in the Old Kingdom Period was aimed at becoming the dominant power in the region. At this point, the Hittites developed a certain attitude towards Egypt's position in the Near East. Especially the conflicts with the Mitanni State played a key role in shaping the Hittite-Egyptian relations. Thus, the Hittites had a diplomatic relationship with Egypt during the Old Kingdom, away from conflict, but this relationship had tension.

Keywords: Mitanni, Syria, Levant, Halpa, Kizzuvatna, Kuruştama.

Giriş

Hitit Devleti, çağdaşları olan diğer ülkeler gibi siyasi varlığını sürdürmek ve nüfuzunu arttırmak için büyük bir çaba göstermiştir. Bu bakımdan ekonomik kaynakların Hitit kontrolünde kesintisiz bir şekilde sirkülasyonu en temel dayanak noktasını oluşturmuştur.

Hititlerin ekonomik gücünün temeli tarım ve hayvancılığa dayanmaktaydı (Sevinç 2008: 17-23; M. Alparslan 2020: 261-268). Bununla birlikte Anadolu'nun zengin maden yatakları da -bakır ve gümüş gibi- siyasi ve askeri güç ile doğru orantılı olarak ekonominin bel kemiğini oluşturmuştur (M. Alparslan 2010: 3). Gündelik kullarımdaki eşyaların ve özellikle silahların yapımında kullanılan tunç alaşımının temel hammadde olan bakırın Anadolu'da

bol miktarda bulunmasına rağmen, düşük oranda kullanılan ancak tuncun sertliği için vazgeçilmez olan kalayın farklı coğrafyalardan Yakındoğu topraklarına taşınıyor olması Hititlerin ticaret yollarına hassasiyetle yaklaşması sonucunu doğurmuştur (Macqueen 2001: 47-48; Eğilmez 2005: 1).

Hititlerin Anadolu'da merkezi bir devlet kurmalarından önce, Orta Tunç Çağı'ndaki yerel krallıkların kalay ihtiyacı, Asurlu tüccarların çeşitli karayolu güzergâhlarını kullanmak suretiyle gerçekleştirdikleri uzun soluklu ticari faaliyetler sayesinde karşılanmaktaydı (M. Alparslan 2010: 11-15; Doğan 2012: 77).

Ancak Hitit Devleti'nin sahneye çıkmasıyla -Geç Tunç Çağı- Asurlu tüccarların Anadolu'daki ticari faaliyetlerinin durduğu gözlemlenmektedir. İ. B. Doğan'ın ifade ettiği üzere "*Örgütlü ticaret ve işlek ticaret yolları yerini, Suriye'ye yapılan seferlere, yağma ve ganimet yoluyla hammadde elde edilmesi ve ihtiyaçların karşılanmasına bırakmıştır*" (Doğan 2012: 77). MÖ II. binyılda Kuzey Suriye, yol ağları açısından kilit bir konumda olduğu için Hititler ihtiyaçları olan iktisadi güçlenmeyi, bu bölgeyi ele geçirmekte bulmuşlardır (Kinal 1967: 193).

Diğer bir önemli nokta, Geç Tunç Çağı'nda deniz ve kıyı ticaretinin ağırlıklı bir hale gelmesidir. Örneğin Uluburun'da bulunan ve Geç Tunç Çağında battığı tespit edilen geminin yükü incelendiğinde Doğu Akdeniz'de ticaretin ne kadar canlı olduğu anlaşılabilir. Gemideki malların çok çeşitli bölgelere aitliği ve bu malların Akdeniz'deki dağılımı ticaretin geniş bir perspektife sahip olduğunu belgelemektedir (Yalçın 2006: 21-24). Batık geminin "malları" ile arkeolojik belgeler bir sentez içinde değerlendirildiğinde Suriye'deki limanların Yakındoğu'daki kara yollarının varış noktasını, deniz yollarının da başlangıç noktasını oluşturduğu net olarak ortaya çıkmaktadır (Yalçın 2006: 24; Doğan 2012: 78-79).

Bu bilgiler ışığında, Geç Tunç Çağı boyunca Suriye Bölgesi bir rekabet alanına dönüşmüş ve Hititler de dâhil olmak üzere büyük güçlerin çatışmasının kaynağı olmuştur. Hitit Devleti'nin Mısır ile karşı karşıya gelmesi de bu bağlamda değerlendirilmelidir.

Aşağıda en erken dönemlerden İmparatorluk Dönemine giden süreçte, Hititlerin ticari yolları denetim altına alma çabaları, Suriye bölgesi politikaları ve Mısır ile ilişkileri gözler önüne serilecektir.

Öncelikle Asur Ticaret Kolonileri Dönemi'nde Hititlere dair ilk izler ve devletin alt yapısının oluşturulması sürecinde izlenen politika ele alınacaktır. Sonrasında Eski Krallık Döneminde Hitit Krallarının Suriye politikası ve bölgedeki güçlerle çatışması, Mısır'la diplomatik ilişkilerin başlamasına yol açan koşullar hakkında bilgi verilecektir.

1. Anadolu'da Merkezi Bir Yönetim Kurmak Yolundaki İlk Çabalar ve Kral Anitta'nın Askeri Politikasının Değerlendirilmesi

Asur Ticaret Kolonileri Döneminde Anadolu'da yerel krallıklardan oluşan siyasal yapıyı merkezi birliğe dönüştürmek anlamındaki ilk önemli çaba Kral Anitta önderliğinde

Hitit Eski Krallık Döneminde Suriye Politikası ve Mısır ile İlişkiler

gerçekleşmiştir. MÖ 20-18. yüzyıllar aralığına yerleştirilen Asur Ticaret Kolonileri Dönemi, temelde iki ayrı safha içinde -II ve Ib- ele alınmaktadır¹. Anitta'nın varlığının ve icraatlarının ispatı olan yazılı eşyalar (Özgüç 2005: 36) ve "Anitta Metni" olarak tanımlanan belge, Asur Ticaret Kolonileri Dönemi'nin MÖ 18. yüzyıla tekabül eden Ib safhasına yerleştirmektedir (A. M. Dinçol 1982: 26; Martino 2006: 33).

Sözü geçen "Anitta Metni", Hitit arşivinde korunmuş ve Hititçe kaleme alınmış (kopya) bir metindir ve Kral Anitta'nın merkezi yönetim kurma öyküsünü açıklığa kavuşturmaktadır. Metinden anlaşıldığı üzere Kuşşara Kenti kökenli olan Kral Anitta, Anadolu'nun -büyük çoğunluğu Asurlu tüccarların koloni ya da istasyon kurdukları bölgeler olan- güçlü yerel krallıklarını birer birer ele geçirmiş, kendini "Büyük Kral" olarak tanımlamıştır (Martino 2006: 35-36).

Anadolu'da merkezi krallık kurma yönündeki bu girişimin Suriye bölgesine kadar uzanmadığı bilinmektedir. Ancak ticaret yollarının denetimi arzusundan ya da dönemin konjonktüründen bağımsız bir girişim olamayacağı göz önünde bulundurulmalıdır.

Ib tabakası döneminde Anadolu'ya gelen Asurlu tüccarların sayısının azalması, ticaret merkezlerinde yerli Anadolu'lu tüccarlar yanı sıra Suriye bölgesinin çeşitli halklarına mensup temsilcilerin de yer almaya başlaması ve ticareti yapılan ürünlerin nitelik ve niceliğindeki değişimler politik kargaşa ve ekonomik koşullardaki farklılaşmayla ilişkilendirilebilmektedir (Dercksen 2001: 63-66; Mieroop 2006: 121). Suriye şehir/devletlerinden gelen insanlar, deniz ticareti de dâhil olmak üzere Anadolu'da ticaret yapmışlardır (Barjamovic 2011: 9, dn 39).

J. G. Macqueen, İç Anadolu ile Asur arasındaki ticaret bağlantısının zayıflamaya başlamasının ve en sonunda kopmasının nedeni olarak, Yukarı Dicle ve Fırat kıyısındaki devletlerin üzerinde ve Güneydoğu Anadolu sınırında Hurrilerin politik üstünlük kazanmaya başlamasını gösterir. Araştırmacıya göre hem Babilli Hammurabi'nin genişleme politikası hem de söz konusu gelişmeler Asur'un hızla güç kaybetmesine neden olmuş ve tüccarların da Anadolu ile bağlantılarını kesintiye uğratmıştır (Macqueen 2001: 21; dönemin krallıkları arasındaki çatışmalar ve ticaret yollarının denetimi hakkında bkz. Klengel 2001: 48-65). Özellikle Hurri karakteri taşıyan Mama krallığının, Kızılırmak yayı içindeki Hatti ülkesiyle denk, önemli bir güç odağı oluşturduğu bilinmektedir (Dercksen 2001: 65).

Bu bağlantının kopmasından -görece olarak- kısa bir süre önce Anitta'nın yukarıda sözü edilen askeri ve siyasi icraatlarının, Yukarı Mezopotamya ve Suriye'deki karışıklıklarla ilişkili olduğu fikri yine Macqueen tarafından dile getirilmiştir (Macqueen 2001: 39).

¹ Asurlu tüccarların Anadolu'da kurdukları kolonilerin merkezi konumundaki Kayseri Kültepe'de (Kaniş Karum'u) gerçekleşen kazılar koloni döneminin iki ayrı tabakada tanımlandığını göstermiştir. Kültepe II daha eski, Ib ise daha geç ve hatta son tabakadır. Konuyla ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. Balkan 1955; Forlanini 1995: 123, 125 ve 126.

Anitta'dan bir kuşak sonraki Kral Zuzu, Ib tabakası döneminin son kralı olarak ortaya çıkmaktadır. Kendini Anitta gibi, "Büyük Kral" olarak tanımlayan Zuzu'nun saltanatı Asur Ticaret Kolonileri Dönemi'nin de sonunu işaret eder (Özgüç 2005: 36; Forlanini 1995: 128-131).

Yıkımın nedenleri arasında Anadolu'daki yerel kralların kendi içlerindeki hesaplaşmalar, giderek güçlenen Hurri varlığı ya da Hititlerin merkezi bir devlet kurma girişimleri gibi görüşler öne sürülse de (Yıldırım 2018: 28) Anadolu'ya komşu olan Suriye bölgesinin önemi ve buradaki gelişmelerin tetikleyici rolü kendini hissettirmektedir.

2. Eski Krallık Döneminde Hititlerin Suriye Politikası ve Mısır'ın Durumu

Hattuşa merkezli Hitit Devleti'nin ilk kralı I. Hattuşili'dir (1650-1620)². Kaniş Ib tabakasının son kralı olarak ifade edilen Zuzu'dan I. Hattuşili'ye uzanan krallar silsilesiyle ilgili olarak dikkate değer değerlendirmeler yapılmıştır (Forlanini 1995: 129-130). Bununla birlikte hali hazırda Asur Ticaret Kolonileri Dönemi ile Eski Hitit Krallığı'nın başlangıcı arasında takriben yüz yıl olduğu kabul edilir (Martino 2006: 36-37; M. Alparslan 2010: 24-25).

I. Hattuşili dönemiyle ilgili iki önemli belge "Vasiyet" ve "Yıllıklar"dır ki her ikisi de Akadça ve Hititçe olmak üzere çift dilli kaleme alınmıştır ve geç döneme ait kopyalardır (Bryce 2005: 62-63). Özellikle "Yıllıklar", devletin askeri ve siyasi politikasının Suriye bölgesine yönelik olduğunu açıkça gösterir ve bu bakımdan I. Hattuşili bir gelenek başlatmıştır. Bundan sonraki Hitit kralları da bu geleneği devam ettireceklerdir (Yiğit 2010: 98). Kuşkusuz, Suriye rotasının belirlenmesinde ticaret yollarına hâkim olma gayesi de aranmalıdır (Bryce 2005: 70).

Hükümdarın altı yılını kapsayan yıllıklar ve başka bazı kroniklere dayanarak, I. Hattuşili'nin Suriye bölgesine yönelik rotaya öncelik verdiği açıkça anlaşılmaktadır³. Olayların gelişimi şu şekilde özetlenebilir (Bryce 2005: 70-86; Yiğit 2010: 98-103; I. Hattuşili'nin Yıllıklarına Dair Akadca metnin Türkçe'ye tercümesi için ayrıca bkz. Alp 2005: 65-66):

I. Hattuşili, Yamhad Krallığı'na bağlı olan ve Kilikya bölgesinden Suriye'ye geçişte kilit konumdaki Alalah'ı (Antakya) ele geçirip yıkmıştır. Ancak Kuzey Suriye'nin kontrolü, ele geçirilmesi son derece güç bir kale olan Yamhad Krallığı'nın başkenti Halpa (Halep) kentindedir. Bu kente doğrudan saldırmamış, öncelikle Yamhad kontrolünde olan ve stratejik öneme sahip Urşu kentini kuşatmıştır. Öyle anlaşılmaktadır ki Halpa, kuşatma sırasında Urşu kentine destek olmuştur (Yiğit 2006: 52). Kral Hammurabi Dönemine kadar uzanan ve I. Hattuşili'nin askeri hareketlerinden yaklaşık yüz yıl önceye giden bir evrede dahi Yamhad

² Hitit krallarının taht süreleri hakkında, Freu 1996+2003'den aktarılmış olan B. Dinçol 2006, 21, Abb. 2'de Orta Kronoloji'ye göre hazırlanmış tablo esas alınmıştır.

³ Metin boyunca Anadolu, Suriye ve Filistin'teki şehir, bölge ve krallıkların yerleri metnin sonuna yerleştirilmiş olan haritalar üzerinden takip edilebilir.

Hitit Eski Krallık Döneminde Suriye Politikası ve Mısır ile İlişkiler

Krallığına (Kinal 1967: 195-211) bağlı yirmi kadar yerel krallığın olduğunu belgeleyen bir mektup Mari arşivinde açığa çıkartılmıştır (Kuhrt 2010: 128).

Hitit kralının hedef aldığı kentlerin -Alalah, Halpa ve Urşu dahil olmak üzere- Hurri yerel beylikleri/krallıkları olduğu belgelenmiştir (Wilhelm 1994: 16 ve 20; Peker 2022: 43). Bu durumda, Hitit kralı Suriye'yi hegemonyası altına almak için Hurri yerel krallıklarını tek tek alt etmek zorundadır. Hurriler de Anadolu içlerinde doğan bu yeni krallığa karşı birlikte direnç göstermek konusunda tavır geliştirmeye başlamışlardır (Yiğit 2006: 53). Suriye bölgesine hâkim olmak için rekabete girişecek olan krallıklar içinde en güçlü adaylardan biri olan ve alt yapısını Hurrilerin oluşturacağı Mitanni Devleti'nin temellerinin bu sıralarda atıldığını görmek mümkündür (Wilhelm 1994: 20).

I. Hattuşili bir sonraki seferini Batı Anadolu'daki Arzava Ülkesine düzenlemiş olduğu için Suriye bölgesi yönündeki Hurriler fırsatı değerlendirip Anadolu içlerine doğru ilerlemişlerdir. Hitit kralı bu ilerleyişe çok sert bir karşılık vermiş, her biri Hurri niteliği taşıyan kentleri birer birer yenmiştir. Hattuşili'nin, Mezopotamya'nın batısına, Fırat kıyılarına ulaşmış olmaktan dolayı nasıl gururlandığı ve kendinden önce bu başarıya yalnızca Sargon'un erişebildiğinden bahsetmesi dikkate değerdir (Wilhelm 1994: 21-22; Bryce 2005: 77-78). Öyle anlaşılmaktadır ki, bölgenin stratejik önemi, I. Hattuşili'den yedi yüz yıl kadar önce hüküm sürmüş olan Sargon zamanları kadar eskiye gitmektedir.

Asur Ticaret Kolonileri Döneminden beri kullanılan ticaret yolları özellikle kalay madeninin sevkiyatı için çok büyük önem arz etmekteydi. Asurlu tüccarların zamanları çoktan sona erdiğine göre I. Hattuşili, askerleri için gerekli olan tunç silahların yapımında olmazsa olmaz kalayın dolaşımının sağlandığı noktalara yönelmekle Hitit askeri hareketleri için öncü olmuştur (Bryce 2005: 80-83; Yiğit 2010: 107).

Ancak I. Hattuşili, Halpa şehrini ele geçirememiştir. Ondan sonra iktidara gelen Kral I. Murşili ise Halpa'yı ele geçirmekle kalmamış, Mezopotamya içlerine kadar ilerleyerek Eski Babil Hanedanlığını MÖ 1595 yılında yıkmıştır. Her ne kadar Mezopotamya topraklarında siyasi bir hegemonya kurulmamış olsa da I. Murşili, ülkesinden çok uzak bölgeleri keşfetmiş, zengin ganimetler elde etmiştir (Gurney 1990: 18; Martino 2006: 41; Mieroop 2006: 149). I. Murşili'nin bu cürekâr askeri hareketinin arkasında, Mezopotamya üzerinden Suriye'ye uzanan ticari yolların denetimini sağlamaya yönelik bir çaba olduğu tartışmaya açılabilmektedir (Macqueen 2001: 47-48). Bununla birlikte T. Bryce'ın dikkate değer bir önerisi mevcuttur: Hammurabi'nin de mensubu olduğu Eski Babil Hanedanlığının yıkılmasıyla, Babil'de Kassitler tarafından yeni bir hanedanlık kurulmuş ve böylece I. Murşili, Mezopotamya'da Orta Babil Hanedanlığının kuruluşunun önünü açmıştır. Bu durumda pekâlâ Hititler ve Kassitler arasında bir ittifakın gerçekleşmiş olması mümkündür. Böylece Hititler, Hurri siyasi ve askeri genişlemesine karşı Babil'deki yeni hanedanlığın desteğini kazanmış olacaklar, en azından tarafsızlığı garantilemiş olacaklardır (Bryce 2005: 99). Eğer

durum gerçekte bu şekilde gelişmişse, I. Murşili'nin, İmparatorluk Döneminde hüküm sürmüş bazı Hitit krallarına "ilham kaynağı" olmuşluğu söz konusudur. Bununla birlikte yıkımın hemen ardından değil de yaklaşık yirmi beş yıl sonra Kassitlerin Babil'de hanedanlık kurmuş olması, Hitit-Kassit iş birliği konusunda şüphe uyandırmaktadır (Oates 2004: 89-90).

Ancak hem I. Hattuşili'nin hem de I. Murşili'nin Suriye bölgesindeki kentlere yönelik yıkıcı faaliyetleri bölgedeki güç dengelerini büyük ölçüde değiştirmiştir. Özellikle I. Murşili'nin Halpa'yı ele geçirmek suretiyle Yamhad Krallığına son vermesi bölgede başka bir merkezi devletin, Mitanni Krallığı'nın Hurrileri tek çatı altında toplamasına zemin hazırlamıştır.

I. Murşili ülkesine döndükten sonra sarayda düzenlenen bir suikast sonucu öldürülmüş ve taht gasp edilmiştir. Ülke kaosa sürüklenmiş, arka arkaya gasıp krallar Hitit ülkesini yönetmeye başlamıştır. Bu dönemde Hititler, Suriye'deki hakimiyetlerini kaybetmişlerdir ve önemli bir süre Suriye rekabetinin dışında kalmışlardır (Gurney 1990: 18; Yiğit 2010: 104; kaos dönemi ve öncesi hakkındaki en önemli bilgi kaynaklarından biri olan Telipinu Fermanı'nın Türkçe'ye aktarımı için ayrıca bkz. Alp 2005: 59-64). Hitit Devleti'nin iç karışıklıklara boğuşması ve ele geçirdiği bölgeleri aşama aşama kaybetmesi, Yukarı Mezopotamya ve Suriye'nin kuzeybatı bölgesinde Mitanni Devleti'nin güçlenmesi için fırsat yaratmıştır. Mitanni Devleti, Suriye hakimiyeti için süreç içinde güçlü bir adaya dönüşecek ve hatta Hitit Devleti ile Mısır arasında bir denge unsuru oluşturacaktır.

İlk Hitit kralları Suriye bölgesini hedef alan başarılı seferlere girişirken ve Hurrili yerel güçler de bölgede nispi güç odakları oluşturmuşken Mısır, Suriye hegemonyası konusunda herhangi bir girişimde bulunamamıştır. Bu durum Mısır'ın bölgeye ilgisiz olmasından ziyade kendi iç durumu ile açıklanmaktadır:

Takriben MÖ 3100'lü yıllarda merkezi büyük bir devlet olarak tarih sahnesine çıkan Mısır'ın (Mısır kronolojisi için bkz. Kuhrt 2010: 161) Eski Krallık ve Orta Krallık dönemlerinde dahi Asya'ya kayıtsız kalmadığı bilinmektedir. Byblos bir üs olmak üzere Mısırlılar özellikle deniz yoluyla Suriye ile ticaret ilişkilerine Eski Krallık Döneminde başlamışlardır (Hornung 2004: 22 ve 27; Kuhrt 2010: 189); karayoluyla ise Filistin bölgesiyle sınırlı, bazı askeri hareketlerde bulunmuşlardır (Hornung 2004: 43-46). Özellikle uzun soluklu inşaat faaliyetlerinde kullanılacak olan kerestenin bugünkü Lübnan kıyı şeridindeki sedir ormanlarından sağlandığı bilinmektedir. Bu nedenle, I. Ara Dönem'den sonra başlayan Orta Krallık Döneminde de Mısır gemileri Byblos seferlerini başlatmıştır (Hornung 2004: 55). Orta Krallık Döneminde Mısır, kuzeyde Kadeş, Byblos gibi stratejik kentlere elçilerini göndermiş ve Orta Tunç Çağında Yakınoğu'ya damgasını vuran kapsamlı ticaret ağına dahil olmuştur (Kuhrt 2010: 224).

Açıkça anlaşılmaktadır ki Mısır, Eski ve Orta Krallık Dönemlerinde Asya bölgesinde etkin bir yayılma gerçekleştirilmemiş, askeri hareketleri Filistin bölgesini pek de aşmamıştır.

Hitit Eski Krallık Döneminde Suriye Politikası ve Mısır ile İlişkiler

Orta Krallık Döneminin sonunda hanedanlığın çökmesi ve Asya yönünden gelen yabancı kavimlerin istilası -Mısırlılar onlara “Hyksos” demişlerdir- Mısır’ı, bilhassa Suriye bölgesi hakimiyeti konusundaki rekabetin dışında tutmuştur. Hyksos’ların Mısır’da kurduğu hanedanlık ve yerli Mısırlılarla ilişkileri konusunda Hellenistik Dönemde yaşamış olan rahip Manetho’nun anlatımları ve Torino papirüsü önemli bilgiler vermekle birlikte menşeleri konusu hala karanlıktır (Kuhrt 2010: 229 ve 234; Yiğit 2019: 87-91).

Kuzey Suriye ve Yukarı Mezopotamya’daki Hurri yerel güçlerini tek çatı altında toplayan Mitanni krallarının, Hint-Avrupalı bir gruba mensup oldukları, şahıs ve tanrı isimleri sayesinde kesin olarak bilinmektedir. Mitanni Devletinin ortaya çıkmasından sonra Yakınoğu, Mısır ve hatta Ege Dünyasında ordularda ezici güç olarak kullanılacak olan savaş arabalarına koşulacak atların eğitimiyle ilgili teknik terimlerin Hint-Avrupa dili özelliklerini taşıması hanedanlığın askeri bir elit olduğu konusunda şüpheye yer bırakmamaktadır (Wilhelm 1994: 18-19; Mieroop 2006: 151-152).

Hyksos krallarının Mısır’da 15. hanedanlığı kurmasından sonraki yıllarda Mitanni Krallığı’nın doğmuş olması uzmanları düşündürmüştür. Bu büyük ölçüde Hurri nüfusunun yayılıp, demografik yapının değişimiyle açıklanabilse de Hyksos’ları Hurrilerin bir kolu saymak için sağlam bir kanıt yoktur (Wilhelm 1994: 20).

Bu kaotik atmosferde Mısırlılar büyük ölçüde kendi içlerine kapanmışken ve henüz Mitanni de güçlü bir devlet olarak tarih sahnesine çıkmamışken Hitit kralları I. Hattuşili ve I. Murşili, bölgeye hâkim olmak konusunda güçlü adımlar atabilmişlerdir. Ancak yukarıda da belirtildiği üzere Hititlerin Suriye hegemonyası kısa sürmüş ve tekrar Anadolu içlerine çekilmişlerdir. Bir süre iç istikrarı sağlamakla uğraşacaklardır.

Mitanni Devleti tam da bu sıralarda ortaya çıkmış ve hızlıca güçlenip Suriye’ye hâkim olma girişimlerinde bulunmaya başlamıştır. Aynı tarihlerde Mısır’ın 17. Hanedanlığına mensup olan Kral Ahmose (1552-1527)⁴, Hyksos’ları Mısır’dan atarak hem 18. Hanedanlığın hem de Yeni Krallık Döneminin kurucusu olmuştur (Kuhrt 2010: 246-247; Mieroop 2021: 155). Böylece yeni bir çağ başlamıştır. Hem savaş teknolojisindeki hem de ticaret rotalarındaki görece değişiklikler büyük güçleri karşı karşıya getirmiş ancak Suriye bölgesinin önemi, azalmadığı gibi artarak devam etmiştir (Mieroop 2006: 152-153; Mieroop 2021: 152).

Suriye bölgesindeki yerel güçler üzerinde hegemonya kurmuş olan ve sınırlarını genişletmiş olan Mitanni, kuzeyden Hitit güneyden ise Mısır tehdidi ile yüzleşmek zorunda kalacaktır. Takriben 15. yüzyılın başlarında Hitit Devleti hala Anadolu dışına çıkacak ölçüde güçlenmemiş olsa da Suriye yönüne eğilme çabası göstermiştir. Hitit Kralı Telipinu’nun,

⁴ Yeni Krallık Dönemi Mısır krallarının taht süreleri için Kuhrt 2010: 243, 254 ve 268’deki orta kronoloji tarihlenmesi referans alınmıştır.

bugünkü Çukurova bölgesine tekabül eden Kizzuvatna Krallığı ile yapmış olduğu eşit şartlardaki ittifak anlaşması, Hititlerin Suriye'ye ilgisini işaret etmesi açısından önemlidir. Zira aynı kral, anlaşmanın hemen ardından Kuzey Suriye bölgesine yönelik seferler düzenlemiştir (Pelvanoğlu 2018: 386-387). Bundan sonra Kizzuvatna Krallığı, Hitit ve Mitanni arasında tampon bölge olmuştur. Kizzuvatna, sürekli taraf değiştirip zaman zaman Mitanni ile iş birliği yapıp, Hitit Devletiyle de çatışmaya girdiği için Hititlerin Eski Krallık Dönemi kralları Kizzuvatna ile anlaşmaları yenilemek durumunda kalmışlardır (Pelvanoğlu 2018: 387-391).

Mitanni Krallığının Suriye'de giderek hâkim bir pozisyon elde etmiş olması Mısır'ın dikkatini çekmeye başlamış olabilir. Mısır firavunu I. Tuthmosis (1507-1494), Filistin'i kolaylıkla itaat altına aldıktan sonra Suriye'nin kuzey kıyılarına yönelmiştir. Ordusundaki savaş arabalarının verdiği güvenle Fırat kıyısına kadar ulaşmış ve hatta Mısır'ın "kuzey" sınırını belirten bir yazıt diktirmiştir. Bu bölgede hâkim olan güç Mitanni Devleti olduğu için doğal olarak Mitanni ile sıcak çatışma içine giren I. Tuthmosis, düşman ordusunun atlarını ve savaş arabalarını ganimet olarak almıştır. Firavunun uzun soluklu askeri seferinin temel hedefi Suriye üzerinde kalıcı bir kontrol sağlamaktan çok bölgeyi keşfetmektir. Büyük olasılıkla gidebildiği kadar kuzeye gitmiş, çok ciddi bir direnişle karşılaşmadığı için Mitanni sahasına ayak basmış ve kaçınılmaz olarak savaşa tutuşmuştur. Karnak Tapınağındaki yazıttan anlaşıldığı kadarıyla Suriye bölgesinde, Mitanni sınır bölgesinde yer alan Tunip şehri gibi bazı şehirler Firavuna bağlanmıştır (Hornung 2004: 89; Spalinger 2005: 50-51).

Firavun I. Tuthmosis'in, Suriye bölgesine yönelik kara hareketinde, Mısır ve Mitanni ilk defa karşı karşıya gelmiştir. Bu dönemde Hititlerin Mısır ile ilişki kurmasını gerektirecek önemli bir atılımları olamamıştır. Kral Telipinu'nun ölümünden sonra yeniden karanlık bir döneme giren Hitit Devleti, kendini toparlayıncaya kadar bölgede iki güçlü rakip olarak Mısır ve Mitanni Devleti izlenecektir.

Mısır Yeni Krallık Döneminin en etkin firavunlarından biri olacak olan III. Tuthmosis (1490-1469) tahta oturduğunda, üvey annesi Hatşepsut'un vasiliği altındadır ve bu yıllar boyunca Hatşepsut, ülkenin yönetimini üstlenmiş bir firavun rolü oynamıştır (Mieroop 2021: 166-169). Hatşepsut döneminde, Mısır'ın Asya'da kurmuş olduğu hakimiyetin zafiyete uğradığı, pek çok yerel prensin Mısır tebaası olmaktan çıkıp, daha yakın komşuları güçlü Mitanni Krallığını tercih ettikleri anlaşılmaktadır (Clayton 2006: 108; Yiğit 2019: 11). Ancak Hatşepsut'un ölümünden sonra Firavun III. Tuthmosis, Suriye bölgesine yönelik en az on beş sefer düzenlemiştir. Bu seferler Karnak'taki tapınağın duvarlarına "Yıllıklar" olarak kaydedilmiştir. Bu seferlerin ilki, büyük olasılıkla Mitanni Devletinin kışkırttığı ve Kadeş prensinin organize ettiği bölgesel ayaklanmayı bastırmak içindir. Firavunun şiddetle karşılık vermesi sonucu isyancılar Megiddo kentine sığınmışlar ve III. Tuthmosis, yedi aylık bir kuşatmadan sonra Megiddo'yu almıştır. Bundan sonraki yıllarda kuzeye ilerleyişini sürdürmüştür. Mısır donanması da askeri birliklerin Suriye kıyılarına taşınmasında önemli

Hitit Eski Krallık Döneminde Suriye Politikası ve Mısır ile İlişkiler

bir rol oynamıştır. Kadeş dahil olmak üzere Suriye’de üç yüz elli kadar şehre boyun eğdirildiği “Yıllıklar” sayesinde bilinmektedir (Clayton 2006: 109-110). III. Tuthmosis, Fırat kıyısına kadar ilerleyebilmiş, Kargamış şehri noktasından Fırat Nehrini geçerek Mitanni Devleti’nin batısını istila etmiş ve I. Tuthmosis’in yaptığı gibi nehrin kıyısına stelini dikirmiştir (Kuhrt 2010: 250; Peker 2022: 44-45). III. Tuthmosis’in zaferleri Yakındoğu dünyasında Mısır’ın prestijini arttırmış, Babil, Asur ve Hitit Devleti başta olmak üzere bazı başka devletler de firavuna elçilerle hediyeler göndermişlerdir (Mieroop 2021: 160). Elçilerle hediyelerin takdimi Mısır’ın zaferlerini kutlamanın yanı sıra Mısır’a sunulan haraçtır ve T. Bryce, söz konusu devletlerin diplomatik girişimini, yanı başlarındaki Mitanni tehdidini bertaraf eden nispeten uzaktaki Mısır’ın tercih edilmesi ile açıklamaktadır (Bryce 2005: 118-119).

Suriye topraklarında hâkim güç Mitanni iken bir Mısır firavununun zaferler kazanıp, Mitanni’ye bağlı olan yerel güçlere boyun eğdirmesi Hitit-Mısır ilişkileri açısından değerlendirilecek olursa, bu zaferlerin Hititlerle Mısırlıları ilk olarak tanıştırdığı ve iki ülke arasında diplomasiye başladığı çıkarımı yapılabilmektedir. Örneğin A. Ünal, Hititlerin, hâkimiyetleri altına aldıkları Kizzuvatna’yı Mitannilerden korumaya çalıştıkları için, Mısır’ın galibiyetinden memnun olduklarını düşünmektedir (Ünal 2002: 133). Ancak J. G. Macqueen, Hititlerin bu başarıya tereddütle yaklaştıklarını ve hoşnut olmasalar da Mısır’a vergi vermeyi sürdürdüklerini dile getirir (Macqueen 2011: 48-49: 2001).

Hititler, Kizzuvatna Ülkesi ile Telepinu döneminden itibaren eşitlik esasına dayanan pek çok antlaşma yapmış olsalar da Kizzuvatna ülkesi antlaşmaya uymayabiliyor ve jeopolitik konumunun getirdiği üstünlükten de faydalanarak çıkarları doğrultusunda hareket ediyordu. Nitekim III. Tuthmosis’in Megiddo kuşatması sırasında Kizzuvatna ülkesi, Mitannilerin safında yer almış ve III. Tuthmosis, galibiyetinin ardından Kizzuvatna ülkesini de haraç vermeye zorlamıştır (Ünal 2002: 131 ve 133; Pelvanoğlu 2018: 389-390). Bununla birlikte Mısır, Suriye’nin kuzeyinde kalıcı olmaktan ve buradaki vassallarını baskı altında tutmaktan ziyade Filistin bölgesindeki kontrolünü kaybetmemek konusunda daha fazla hassasiyet göstermiştir (Bryce 2005: 120; Mieroop 2021: 160).

Olaylara Hitit cephesinden bakıldığında, belki III. Tuthmosis’in son yıllarıyla ve bir sonraki Mısır firavunu II. Amenofis (1438-1412) ile çağdaş olması muhtemel Hitit Kralı I./II. Tudhaliya (1425-1390) gerçekleştirdiği askeri seferlerle hem Anadolu’da hem de Suriye’de zafiyete uğramış olan Hitit gücünü yeniden tesis etmek adına girişimlerde bulunmaya başlamıştır. Hitit Devletini bir süreliğine de olsa Suriye rekabetinin oyuncularından biri yapmayı başaran I./II. Tudhaliya’nın icraatları şu şekilde özetlenebilir:

Hitit ve Mitanni Devleti arasında bir tampon bölge olan İşuva (bugün Elâziğ) Krallığı’na yönelik bir harekât gerçekleştirmiş ve İşuva’dan sonra Mitanni hakimiyetindeki bölgeye yönelmiştir (Taracha 1997: 79-80). Bölgenin bakır yatakları bakımından zengin olması, Hitit-Mitanni çatışmasını körükleyen nedenlerden biri olarak görülebilir (Yiğit 1995: 237).

Ancak İšuva Krallığı, Mitanni Devleti'nin desteğini almıştır. Hitit kralının ise Mitannilere karşı kesin bir zafer kazanmasını engelleyen farklı cephelerdeki düşmanlarla uğraşması gerekmiştir. Bu nedenlerden dolayı Hitit Devleti bölgede tam kontrol sağlayamamıştır (Bryce 2005: 127-128). Bununla birlikte stratejik öneme sahip Kizzuvatna Devleti ile yapılan ve Mitannilere karşı önemli bir koz elde edilmesini sağlayan antlaşmanın onun döneminde gerçekleşmiş olduğu düşünülmektedir (Taracha 1997: 79). Kizzuvatna Kralı'nın adından dolayı "Şunaşsura Antlaşması" olarak bilinen antlaşmanın metnine bakıldığında, Hitit Kralının açıkça Mitanni Devleti'ne tavır aldığı görülmektedir; Kizzuvatna'yı kendine "denk" bir krallık olarak tarif etmiş, onu Mitanni boyunduruğundan kurtardığından ve özgürlüğüne kavuşturduğundan bahsetmiştir (CTH 41⁵; Bryce 2005: 139). Arkasını sağlama almış olan I./II. Tudhaliya'nın bir sonraki adımı Halpa Krallığı ile ittifak yapmak olsa da Halpa son anda taraf değiştirence Halpa'yı işgal etmiş ve Mittani ile savaşmıştır (Martino 2006: 46). Bu girişimler, Hitit Devleti'nin Suriye hakimiyetini elde etmek konusundaki ısrarcı tutumunu göstermektedir.

Hititlerin Suriye politikası ve Mitanni Devleti'ne yönelik askeri hamleleri Mısır'ı son derece ilgilendirdiğinden belki bu sıralarda iki ülke arasında bir ittifak gündeme gelmiştir. Literatüre "Kuruştama Antlaşması" olarak geçen bu antlaşmanın içeriği, Anadolu'nun kuzeydoğusundaki, Gaşka sınırlarına yakın bölgede yer alan Kuruştama şehrinden bir grup insanın Mısır Ülkesi'ne -belki askeri destek birliği olarak- gönderilmesiyle ilgilidir (CTH 134; Singer 2004: 602-603; Bryce 2005: 119; Martino 2006: 47). Bu antlaşmanın, Hitit-Mısır sınırının belirlendiği bir antlaşma olduğu, daha sonraki dönemlerde antlaşmaya yapılan referanslar sayesinde anlaşılmaktadır (Houwink ten Cate 1963: 274-275).

Antlaşmanın hangi Hitit Kralı ve Mısır Firavunu arasında gerçekleştiği konusunda görüşler mevcuttur. Günümüze fazlasıyla hasar görmüş tabletler halinde ulaşan Kuruştama Antlaşması hakkında T. Bryce, I./II. Tudhaliya saltanatından önce hüküm sürmüş olan Hitit Kralı Zidanta ile Mısır firavunu III. Tuthmosis arasında gerçekleşmiş olduğu önerisinde bulunmuştur (Bryce 2005: 119). S. de Martino, bu antlaşmayı I./II. Tudhaliya dönemine atfetmiştir (Martino 2006: 46-47). I. Singer ise I./II. Tudhaliya ile II. Amenofis arasında gerçekleşmiş bir antlaşma olarak düşünmüştür (Singer 2004: 607). Bu konudaki en son görüşlerden biri Kuruştama Antlaşması'nın çok daha sonra, Hitit İmparatorluk Dönemini başlatan Kral I. Şuppiluliuma (1350-1319) ile Firavun III. Amenofis zamanında gerçekleşmiş olduğu yönündedir (Devecchi 2015: 169). Söz konusu antlaşma Hitit-Mısır ilişkilerinde ilk yazılı müzakere niteliği taşıdığı gibi Hitit İmparatorluk Döneminde yeniden gündeme getirilmiş olması bakımından dikkat çekicidir.

⁵ CTH kısaltması, Hitit çivi yazılı metinleri kataloğuna gönderme yapmaktadır. Metinler konularına göre tasnif edilmiş ve her bir içerik ayrı ayrı numaralandırılmıştır. Söz konusu kataloğa ulaşım linki: <https://www.hethport.uni-wuerzburg.de/CTH/>

Hitit Eski Krallık Döneminde Suriye Politikası ve Mısır ile İlişkiler

Esasen antlaşmanın I./II. Tudhaliya ve Firavun II. Amenofis dönemlerinde imzalanmış olması konjonktür ile uyumluluk arz etmektedir. Zira Firavun II. Amenofis döneminde de Suriye'ye sefer düzenlenmiş ve firavun, babası döneminde Mısır'a haraç veren şehirlerin Mitanni ve Hitit arasındaki rekabetin ana unsuruna dönüştüğünü görmüş; Mısır'a isyan eden Suriye kıyı şeridindeki ve özellikle de Filistin bölgesindeki isyanları bastırmış, pek çok ganimet ile köleyi Mısır topraklarına taşımıştır. İsyankarları acımasızca cezalandırmış olan firavunu Mitanni, Babil ve Hatti, gönderdikleri elçilerin sunduğu hediyelerle kutlamıştır (Clayton 2006: 112-113; Kuhrt 2010: 253; Yiğit 2019: 113-114).

Elçilerin Mısır'a gönderilmiş olması diplomatik müzakerelerin başlamış olması ve bir barış antlaşması için zeminin hazırlanmış olduğu anlamına gelmektedir (Singer 2004: 607). Hitit yönünden, Anadolu içlerinde patlak veren isyan ve saldırılar nedeniyle Suriye'deki ilerleyişin kesintiye uğradığı kırılğan bir evreye denk gelmiş olması, Mısır yönünden ise Filistin'deki bağlı krallıkların yenice itaat altına alındığı ve Suriye kuzey sınırının mümkün olduğunca güvenliğinin sağlanması gerektiği bir ortamda gerçekleştiği için Kuruştama Antlaşması, her iki devletin çıkarları açısından uygunluk arz etmektedir.

Mısır sarayına elçilerini gönderen Babil ve Mitanni ile de antlaşmalar yapılmış olmalıdır (Kuhrt 2010: 253). Mısırlılar, Doğu Akdeniz'in sahil şeridinin güneyinde kalıcı olabilmek, Mitanni'nin mütemadiyen kışkırttığı Filistin yerel krallıklarının isyanlarının önünü kesebilmek ve Hitit-Mısır rekabetinde tarafsızmış gibi görünerek zarar görmemek için yaklaşık yüz yıldır savaştıkları Mitanni ile anlaşmaya "evet" demiş olmalıydılar. Her halükârda, Hitit-Mitanni çatışmalarından kimin galip çıkacağına öngörülemediği bir dönemde Mısır firavununun incelikli bir diplomasi oyunu oynamış olması mümkündür (Giveon 1969: 54). Ancak süreç içinde Mitanni Devleti ile daha güçlü bir ittifak kuracak ve Hitit Devleti ile gergin bir ilişki yaşamaya başlayacaktır ki bu gerginliğin son noktası Kadeş Savaşı olacaktır.

I./II. Tudhaliya'nın Suriye bölgesine yönelik askeri faaliyetleri, Mitannilerle savaşlar, bölgede Hitit Devleti'nin yabana atılmayacak bir güç unsuru olduğunun anlaşılmasını sağlasa da Anadolu'daki isyanlar ve Hitit merkezine çok yakın olan Karadeniz bölgesinden Gaşkaların saldırıları Hititleri kabuklarına çekilmek zorunda bırakmıştır (Martino 2006: 45-47).

I./II. Tudhalya'nın ölümünden sonra tahta oturan I. Arnuvanda, sınırları geniş olmakla birlikte saldırılara açık bir ülkeyi devralmış oldu. Karadeniz kıyılarında oturan Gaşkalar öyle büyük sorunlara yol açtılar ki Hitit kralı, Suriye bölgesinde ilerlemek bir yana merkez bölgeyi saldırılardan uzak tutmak için büyük çaba sarf etti. Bununla birlikte selefleri gibi Suriye bölgesinin değerinin farkındaydı ve bazı kritik önlemler alabildi. Mesela, Suriye limanlarıyla yakınlığı aşikâr olan ve bugün Mersin ili kıyılarında yer aldığı düşünülen Ura liman şehriyle bir antlaşma gerçekleştirdi. Söz konusu liman Hitit İmparatorluk Döneminde Akdeniz'in en

önemli liman kentlerine dönüşecek ve Hitit Devleti'nin Anadolu'daki deniz üssü konumuna yükselecektir (Ünal 2003: 18-20). Diğer bir antlaşma ise Kizzuvatna sınırında yer alan ve Hitit-Mitanni toprakları arasında bir tampon bölge olan İşmerikka ile yapılmıştır (Ünal 1977: 197-198). Bu antlaşmalar Hitit ülkesine yönelik her taraftan gelen saldırılara karşı askeri destek sağlamak amacı taşımaktadır (Bryce 2005: 142). Ancak Mitanni Devleti'nin Hititlere karşı pek de dostane olmayan tutumu bilindiğinden I. Arnuvanda'nın stratejist bir tavır takınmış olduğunu görmek mümkündür. Çünkü Yukarı Fırat Bölgesinde yer alan ve Hitit vassalı olan Pahhuva'nın hükümdarı Mita, muhtemelen Mitanni'nin kışkırtmasıyla- isyan etmiştir (Bryce 2005: 143-144). Ura, İşmerikka ve Pahhuva bölgeleri her ne kadar Suriye'de değil de Anadolu'da olsalar da -hatta İşmerikka ve Pahhuva Anadolu içlerinde- hem Mitanni sınırında ya da yakın olduklarından hem de Suriye'ye giden güzergahlarda yer aldıklarından Hitit Devleti'nin Suriye bölgesi için rekabet etmeyi akıllarında bulundurdıkları anlaşılmaktadır.

Hitit Devletinin Suriye'yi ihmal etmemesine rağmen, aktif bir şekilde Suriye'ye yönelmesinin mümkün olmadığı bu zamanlarda Mitanni Devleti ve Mısır arasındaki yakınlaşma artmıştır. Mitanni, Suriye'de kaybetmiş olduğu toprakları Hititlerin elinden almaya başlamadan önce Mısır ile ittifakı garantilemiştir. Mitanni Devleti kralı Artatama öncelikle Firavun II. Amenofis'e elçilerini göndermiştir ki bu konuya yukarıda değinilmiştir. Sonrasında Mısır firavunu IV. Tuthmosis (1412-1403) ile başlayan müzakereler, her iki tarafı da memnun edecek pazarlıklar nedeniyle uzun sürmüştür. Anlaşılan odur ki, bir asırdır düşman olan tarafların birbirine güvenmesi zaman almıştır (Bryce 2005: 144-145).

Mısır tarihinin dış ilişkileri ile ilgili bilgiler Firavun IV. Tuthmosis'ten sonra kısmen de olsa Amarna mektuplarından takip edilebilmektedir. Mısır başkentini bugünkü adıyla Amarna olarak isimlendirilen Orta Mısır bölgesine taşıyan Firavun IV. Amenofis (1364-1347), gerçekleştirdiği din değişikliğiyle hem adını Akhenaton olarak değiştirecek hem de Mısır'ın Suriye hegemonyasını yeni başkentinden gerçekleştirdiği yazışmalarla daim kılmaya çalışarak bir döneme damgasını vuracaktır. Amarna mektuplarında söz konusu firavunun dedesi olan IV. Tuthmosis'e de göndermeler mevcuttur ve Mısır'ın Yakındoğu'nun diğer devletleriyle ilişkileri su yüzüne çıkabilmektedir (Freeman 2003: 52-55; Yiğit 2019: 118-121; Mieroop 2021: 196-200).

Firavun IV. Tuthmosis'in Asya'ya yönelik seferler düzenlediği ve Mitanni topraklarından da kazanımlar elde ettiği yazıtları sayesinde bilinmektedir (Giveon 1969: 55-57). Bununla birlikte firavun, Mitanni Kralı ile antlaşma yapmış ve Suriye'de bir güç paylaşımına gidilmiştir. Antlaşma, Mitanni sarayından bir prensesin firavuna gelin olarak gönderilmesiyle sağlamlaştırılmıştır. Bu politik evlilik Amarna mektuplarından birinde konu

Hitit Eski Krallık Döneminde Suriye Politikası ve Mısır ile İlişkiler

edilmektedir (EA 29)⁶. Bu mektupta daha sonraki yıllarda hüküm sürmüş olan Mitanni Kralı Tušratta, o zamanki Mısır firavunu IV. Amenofis/Akhenaton'a gönderdiği mektupta geçmişe gönderme yapmış ve IV. Tuthmosis'in prensesin gönderilmesi konusundaki ısrarcı tutumuna değinmiştir. Mektuba göre, IV. Tuthmosis'un yedinci teklifinden sonra Artatama, kızını gelin olarak göndermiştir. Ondan sonraki Mısır firavunu III. Amenofis (1403-1364) de Mitanni kralı Šuttarna'dan kızını istemiş ve beş ya da altıncı istemeden sonra gelin gönderilmiştir. Mektubun yazarı Tušratta'nın kızı da gelin olarak istenmiş ve kendisi bu isteği sadece iki kez tekrarlattıktan sonra kızını göndermeyi kabul ettiğini mektupta ifade etmiştir (Moran 1992: 93). Böylece Yakındoğu'da, süregelen evliliklerle sağlanan bir Mısır-Mitanni ittifakı doğmuştur. Ancak Mısır firavunlarının gelin taleplerinin her seferinde daha az yinelenmiş olması, Mitanni'nin politik arenada Mısır'a karşı kullandığı kozda zafiyete düştüğünü gösterir niteliktedir.

IV. Tuthmosis'in Mitannili prensesle evliliği ile sonuçlanan ittifak Suriye'de Amurru ve Ugarit kıyı devletlerinden başka Kadeş'te de hâkim olmalarına imkân yaratmıştır. Böyle bir güç paylaşımından sonra Suriye bölgesinde Hitit müdahalesinin önünün kesildiği düşünülmüş olmalıdır (Bryce 2005: 145; Peker 2009: 144).

Mısır ve Mitanni sarayları arasında evlilik yoluyla ilk olarak akrabalık ilişkisi kuruluyorken, Hitit Devleti'nin kralı I. Arnuwanda hala Gaška halklarının saldırılarıyla boğuşuyordu. Ondan sonra tahta oturan III. Tudhaliya (1370-1350) Dönemi'nde ise felaketler birbirini kovalamış, Hitit Devleti yıkılmanın eşiğine gelmiştir. Bu kriz dönemini, Hitit İmparatorluk Dönemi'nin krallarından biri olan III. Hattuşili dönemine ait bir metin açıkça gözler önüne sermektedir (KBo⁷ 6.28 (CTH 88) öy. 6-15; Taracha 1997: 81 ve dn. 33; Gurney 1990: 21; Bryce 2005: 146):

“Gaşkallı düşman saldırdı ve Nenašša'yı sınır yaptı. Aşağı ülkeden Arzawalı düşman geldi ve o da saldırdı, Tuwanuwa (Bor) ve Uda'yı sınır yaptı. Azzi'den (Erzurum bölgesi) gelen düşman Yukarı Ülke'ye saldırdı ve Šamuha'yı (Sivas-Yıldızeli) sınır yaptı. Ve Isuwa'lı (Elâziğ bölgesi) düşman Tegarama'yı (Sivas-Gürün) sınır yaptı. Armatana'dan gelen düşman, Hatti Ülkesi'ne saldırdı ve Kizzuwatna'yı (Çukurova Bölgesi) sınır yaptı. Hattuša yandı, yıkıldı”.

Bu gelişmeleri mutlaka yakından takip eden Mısır-Mitanni ittifakı, Hitit Devleti'nin “yok oluşundan” dolayı rahatlamış olmalıdır. Özellikle Amarna mektuplarından birinde (EA 31; Moran 1992: 101), Mısır firavunu III. Amenofis'in Hitit Devleti'nin “parçalanmış”

⁶ EA kısaltması “El Amarna” anlamına gelmektedir ve Amarna arşivinde açığa çıkartılan mektupları ifade eder. Mektuplar 1'den 389'a kadar numaralandırılmıştır. Yayın bilgisi: Moran 1992; Rainey 2015.

⁷ Kısaltmanın açılımı “Keilschrifttexte aus Boghazköi”dir ve Boğazköy kazılarında açığa çıkarılan çivi yazılı metinlerin yayınlarına gönderme yapmaktadır. Tablet fotoğrafları ve yayın bilgileri arama linki: https://www.hethport.uni-wuerzburg.de/hetkonk/hetkonk_abfrageF.php

olmasından söz etmesi dikkate değerdir. Mısır firavununun mektuplaşmış olduğu kişi Batı Anadolu'daki Arzava Ülkesinin kralı Tarhundaradu'dur. Firavun onu, kız isteyecek kadar muhatap almış ve belki de Anadolu'nun yeni hâkimi olarak tanımıştır. Hitit Devleti'nin yıkıldığına iyiden iyiye kani olmuş görünmektedir (Bryce 2005: 147).

Firavun III. Amenofis Dönemi, Suriye'ye seferlerin düzenlenmediği, ilişkilerin, elçiler ve mektuplaşmalarla yürütüldüğü bir barış ve refah dönemidir (Clayton 2006: 115; Kuhrt 2010: 253; Yiğit 2019: 116-117; Mieroop 2021: 186; Peker 2022: 47). Ancak firavunun saltanatının sonlarına doğru "parçalanmış" olduğunu düşündüğü Hitit Devleti anka kuşu gibi küllerinden doğmuştur.

Hitit Kralı III. Tudhaliya, başkent Hattuša'nın yağmalanmış olmasından dolayı Şamuha şehrini yeni bir hareket üssü olarak seçip oradan yönettiği askeri seferlerle düşmanlarının tek tek alt etmeye başlamıştır (Yiğit 1997: 275-276; Bryce 2005: 148; Martino 2006: 51). Hitit kralının askeri icraatları hakkındaki detaylar, torunu II. Murşili tarafından kaleme alınan ve babasının icraatları hakkında bilgi verdiği metinlerden bilinmektedir. "Şuppiluliuma'nın İcraatları" olarak adlandırılmış olan bu metinlerde (CTH 40), III. Tudhaliya'nın oğlu Şuppiluliuma'nın babasına çok büyük destek olduğu anlatılmaktadır (Güterbock 1956).

III. Tudhaliya özellikle hayatının son yıllarında sık sık hastalandığı için askeri seferlere oğlu Şuppiluliuma'yı göndermiştir. Bu şekilde baba-oğul Anadolu'da kaybedilen Hitit üstünlüğünü yeniden tesis etmeyi başarmışlardır. III. Tudhaliya öldükten sonra tahta oturan Tudhaliya isminde başka bir kral olmuştur (Martino 2006: 53) ancak Şuppiluliuma onu bertaraf ederek Hitit Krallığı'nın başına geçmeyi başarmıştır ve onun dönemi (1350-1319) Hitit İmparatorluk Dönemi'nin başlangıcı kabul edilmektedir⁸.

I. Şuppiluliuma, babasının döneminde ve babasıyla birlikte gerçekleştirmiş olunan askeri icraatların olumlu sonuçlarının meyvesini toplamış ve saltanatının ilk yıllarında Suriye bölgesine yönelik hareketleri başlatmıştır. Aynı sıralarda Mısır tahtına oturan bir firavuna (belki IV. Amenofis/Akhenaton) kutlama mesajı (EA 41, Moran 1992: 114) gönderen I. Şuppiluliuma, Mısır'ın içişlerindeki karışık durumları da fırsat bilerek Suriye bölgesinde hızlı

⁸ Hitit kronolojisinde ve dönemlerinde araştırmacılar farklı yaklaşımlar benimseyebilmektedir. Örneğin Hitit tarihini üç ana başlık altında ele alanlar olduğu gibi (Eski Krallık-Orta Krallık ve İmparatorluk Dönemleri) iki ayrı dönem olarak inceleyenler de mevcuttur. Aynı şekilde İmparatorluk Dönemi için I/II. Tudhaliya'nın saltanat dönemini başlangıç kabul edenler vardır. Konu hakkındaki ayrıntılı bilgi için bkz. B. Dinçol 2006. Bu çalışmada, Hitit tarihi için "Eski Krallık" ve "İmparatorluk" olmak üzere iki ayrı dönem benimsenmiştir ve İmparatorluk Dönemi'nin, I. Şuppiluliuma'nın saltanat dönemi ile başladığı kabulünden hareket edilmiştir. Bu araştırmanın konusu olan "Hitit-Mısır İlişkileri" de İmparatorluk Döneminin başlangıcına kadar getirilmiştir.

Hitit Eski Krallık Döneminde Suriye Politikası ve Mısır ile İlişkiler

bir ilerleyişe girişecek ve sonraki Hitit krallarının dönemlerinde de giderek tırmanan gerginlik Kadeş Savaşı'nın patlak vermesine yol açacaktır.

Sonuç

MÖ II. binyılın ikinci yarısında Yakındoğu'nun büyük güçleri içinde yer alan Hititler, rakipleri gibi Suriye bölgesine hassasiyetle yaklaşmışlardır. Bölgenin hakimiyeti için önce yerel Hurrili krallıklarla mücadele etmişler, daha sonra karşılıklı Hurrileri tek bir çatı altında birleştiren Mitanniler çıkmıştır. Aslına bakılırsa Asur Ticaret Kolonileri Döneminde bile Suriye bölgesinin değeri fark edilmiştir. Bu dönemin geç safhasında ortaya çıkıp Anadolu'da merkezi bir birlik kurmaya gayret eden ve Hititlerin öncü krallarından kabul edilen Anitta'nın söz konusu girişimi de Suriye'ye kadar uzanmasa da bölgedeki gelişmelerle doğru orantılı olarak düşünülebilir. Eski Hitit Krallığı döneminde I. Hattuşili ve I. Murşili gibi krallar, Suriye bölgesini hedef alan başarılı seferlere girişirken bölgede hissedilir bir Mısır varlığı söz konusu olmamıştır. Bu durum Mısır'ın bölgeye ilgisiz olmasından ziyade kendi iç durumu ile açıklanmaktadır. O sıralarda II. Ara Dönemin yaşandığı Mısır, Yeni Krallık kuruluncaya kadar kendi içine kapanmış görünmektedir. Hititler de hızlı başlayan Suriye hareketlerini iç sorunlarından dolayı devam ettiremeyince bölgede Mitanni Krallığı giderek güçlenmeye başlamıştır. Suriye Bölgesine yönelik askeri seferler ilk defa Firavun I. Tuthmosis zamanında başlatılmış olsa da bu girişimler Mısır ve Mitanni'yi karşı karşıya getirmiş, bu dönemde Hititlerin Mısır ile ilişki kurmasını gerektirecek önemli bir atılımları olamamıştır. Mısır'ın en güçlü ve yayılmacı firavunlarından biri olan III. Tuthmosis zamanında ise durum değişmiştir. Firavunun kazandığı peş peşe zaferler, Yakındoğu'nun diğer devletleri gibi Hititlerin de Mısır'la iletişim kurmasına zemin hazırlamıştır. Böylece Hitit ve Mısır arasında ilk diplomatik girişim gerçekleşmiştir. Belki Hitit Kralı II. Zidanta'nın gönderdiği elçiler Mısır firavununa hediyelerle birlikte kutlamaları iletmiştir. Söz konusu diplomatik girişim, Suriye bölgesinde ezici bir güç oluşturan ve sürekli rahatsızlık yaratan Mitanni'ye karşı galibiyet kazanmış olan Mısır'ın desteklenmesi olarak algılanabilir. Her durumda dönemin konjonktürü, Hititlerin Mısır ile tanışmasını sağlamıştır. Bunun arkasından, Anadolu'nun kuzeydoğusundaki, Gaşka sınırlarına yakın bölgede yer alan Kuruştama şehrinden bir grup insanın Mısır Ülkesine -askeri destek birliği olarak- gönderilmesiyle ilgili antlaşma gelmiştir. Bu antlaşmayla Hitit-Mısır sınırının da belirlendiği düşünülmektedir. Böylece sözlü müzakerenin ardından ilk yazılı antlaşma da yapılmıştır. Bütün bu müzakere ve antlaşmalara rağmen, Hititlerin en kötü zamanlarında bile Suriye'yi gözden çıkarmak istememeleri ilerleyen süreçte Mitanni Devleti ile olduğu gibi Mısır'la da gerginliğin doğmasına yol açmıştır. Mısır ve Mitanni giderek birbirine yaklaşmış, politik evliliklerle de ittifaklarını pekiştirmişlerdir. Hitit Devletinin çıkmaza girdiği bir anda, Hitit Devletinin "yıkıldığını, bittiğini" düşünen Firavun III. Amenofis Anadolu'daki başka krallarla yazışmalara dahi başlamıştır. Ancak Kral III. Tudhaliya önderliğindeki Hitit orduları Anadolu'daki tekrar Hitit birliğini sağlamıştır ve oğlu

I. Şuppiluliuma'nın da bu başarıda payı olmuştur. I. Şuppiluliuma ile başlayan İmparatorluk Döneminde Hitit-Mısır İlişkileri farklı bir seyir izleyecektir.

Sonuç olarak Hitit Krallık Döneminde Hitit ve Mısır, hiçbir şekilde sıcak çatışma yaşamadıkları gibi müzakere ve antlaşmalarla iletişim halinde olmuşlardır. Ancak bütün bu ilişkilermelerin arkasında bir tetikte olma durumu hissedilebilmiştir.

KAYNAKÇA

- Alp, Sedat. 2005. *Hitit Çağında Anadolu / Çiviyazılı ve hiyeroglif yazılı kaynaklar*, Ankara: Tübitak Yayınları.
- Alparslan, Metin. 2010. *Eski Anadolu'da Ticaret (M.Ö. II. Binyıl)*, İstanbul: Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları.
- Alparslan, Metin. 2020. "Bir İmparatorluğu Ayakta Tutabilmek: Ekonomi ve Ticaret", *Hititler Bir Anadolu İmparatorluğu*, Meltem Doğan Alparslan ve Metin Alparslan (ed.), İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.
- Balkan, Kemal. 1957. *Mama Kralı Anum-Hirbi'nin Kaniş Kralı Warşama'ya Gönderdiği Mektup*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Barjamovic, Gojko. 2011. *A Historical Geography of Anatolia in the Old Assyrian Colony Period*, Copenhagen.
- Bryce, Trevor. 2005. *The Kingdom of the Hittites*, Oxford: Oxford University Press.
- Giveon, Raphael. 1969 "Thutmosis IV and Asia", *Journal of Near Eastern Studies (JNES)* 28: 54-59.
- Houwink ten Cate, Ph. H. Johannes. 1963. "The Date of the Kurustama Treaty", *Bibliotheca Orientalis (BiOr)* 20: 274-275.
- Clayton, Peter A. 2006. *Chronicle of the Pharaohs: The Reign-by-Reign Record of the Rulers and Dynasties of Ancient Egypt*, London: Thames & Hudson.
- Dercksen, Jan Gerrit. 2001. "When We met in Hattuš: Trade according to Old Assyrian texts from Alishar and Boğazköy", *Veenhof Anniversary Volume: Studies Presented to Klaas R. Veenhof on the Occasion of his sixty-fifth Birthday*, W. H. van Soldt (ed.), Oosten: 39-66.
- Devecchi, Elena. 2015. "Missing Treaties of the Hittites", *KASKAL* 12: 55-182.
- Dinçol, Ali M. 1982. "Hititler Öncesinde Anadolu", *Anadolu Uygarlıkları: Görsel*

Hitit Eski Krallık Döneminde Suriye Politikası ve Mısır ile İlişkiler
Anadolu Tarihi Ansiklopedisi 1, İstanbul: Görsel Yayınları.

- Dinçol, Belkis. 2006. "Über die Probleme der absoluten Datierung der Herrschaftperioden der hethitischen Könige nach den philologischen und glyptischen Belegen", *Strukturierung und Datierung in der hethitischen Archäologie / Structuring and Dating in Hittite Archaeology – Voraussetzungen – Probleme – Neue Ansätze / Requirements – Problems – New Approaches, Internationaler Workshop Istanbul, 16.-27. November 2004, (Byzas 4)*, D. P. Mielke; U.-D.Schoop; J. Seeher (ed.), İstanbul: 19-32.
- Doğan, İncifer Banu. 2012. *Tarih Öncesinde Ticaret ve Değiş Tokuş*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Eğilmez, Mahfi. 2005. *Hitit Ekonomisi*. İstanbul: Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları.
- Forlanini, Massimo. 1995. "The Kings of Kaniš", *Atti del II Congresso Internazionale di Hittitologia. Pavia 28 giugno - 2 Luglio 1993*, Pavia: Studia Mediterranea 9.
- Freeman, Charles. 2003. *Mısır, Yunan ve Roma: Antik Akdeniz Uygarlıkları*. Çev. Suat Kemal Angı. Ankara: Dost Kitabevi.
- Gurney, Oliver Robert. 1990. *The Hittites*. London: Penguin Books.
- Güterbock, Hans Gustav. 1956. "The Deeds of Suppiluliuma as Told by His Son, Mursili II", *Journal of Cuneiform Studies (JCS)* 10: 41-68, 75-98, 107-130.
- Hornung, Erik. 2004. *Mısır Tarihi*. Çev. Zehra Aksu Yılmaz. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Kınal, Füzulan. 1967. "Yamhad Krallığı", *Tarih Araştırmaları Dergisi* 5/8: 195-211.
- Klengel, Horst. 2001. *Kral Hammurabi ve Babil Günlüğü*. Çev. Nesrin Oral. İstanbul: Telos Yayıncılık.
- Kuhrt, Amelie. 2010. *Eskiçağ'da Yakındoğu: yaklaşık MÖ 3000-330*. Cilt 1. Çev. Dilek Şendil. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Macqueen, James G. 2001. *Hititler ve Hitit Çağında Anadolu*, Çev. Esra Davutoğlu. Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Martino, Stefano de. 2006. *Hititler*. Çev. Erendiz Özbayoğlu. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

- Mieroop, M. van de. 2006. *Antik Yakındoğu'nun Tarihi İÖ 3000-323*, Çev. Sinem Gül. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Mieroop, M. van de. 2021. *Eski Mısır Tarihi*. Çev. Ali Oğuz Bozkurt. İstanbul: Homer Yayınları.
- Moran, William L. 1992. *The Amarna Letters. Edited and Translated*. Baltimore-London: Johns Hopkins University Press.
- Oates, Joan. 2004. *Babil*. Çev. Fatma Çizmeli. Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Özgüç, Tahsin. 2005. *Kültepe. Kaniş/Neşa*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Peker, Hasan. 2009. "Suriye Üzerindeki Hitit Hakimiyetinin Kurulması: M.Ö. II. Binyılda Eski Yakındoğu'da Süper Güçler ve Küçük Devletler". Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Peker, Hasan. 2022. "Hitit Devletinin Uluslararası İlişkileri ve Politik Enstrümanları: Savaş ve Diplomasi". *Hititler: Bir Anadolu İmparatorluğu*, Hazırlayanlar: M. Doğan Alparsalan-M. Alparslan. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Pelvanoğlu, Tolga. 2018. "MÖ. İkinci Binyılda Yazılı Belgelere Göre Kizzuwatna Krallığı'nın Tarihi". XVIII. Türk Tarih Kongresi / Kongreye Sunulan Bildiriler (XI. Cilt) *Tarihi Coğrafya*, Hazırlayanlar Semiha Nurdan - Muhammed Özler. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Rainey A.F., 2015. *The El-Amarna Correspondence. A New Edition of the Cuneiform Letters from the Site of El-Amarna Based on Collations of All Extant Tablets. 2 vols.*, Leiden-Boston.
- Sevinç, Fatma. 2008. "Hititlerin Anadolu'da Kurdukları Siyasi ve Sosyal Sistem", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 17: 11-32.
- Singer, Itamar. 2004. "The Kuruštama Treaty Revisited", *Šarnikzel. Hethitologische Studien zum Gedenken an Emil Orgetorix Forrer, Dresdner Beiträge zur Hethitologie (DBH 10)*. D. Groddek – S. Rößle (ed.). Dresden: 591-607.
- Spalinger, Anthony J. 2005. *War in Ancient Egypt: The New Kingdom*. Oxford: Blackwell Publishing (Ancient World at War Series).
- Starke, Frank. 2002. "Anhang", *Die Hethiter und Ihr Reich*: 304-305.
- Taracha, Piotr. 1997. "Zu den Tuthalija-Annalen (CTH 142)", *Die Welt des Orients*.

Hitit Eski Krallık Döneminde Suriye Politikası ve Mısır ile İlişkiler

Wissenschaftliche Beiträge zur Kunde des Morgenlandes (WdO 28): 74-84.

Ünal, Ahmet. 1977. "İşmerikka", *Reallexikon der Assyriologie und vorderasiatischen*

Archäologie (RIA) 5/3-4. Berlin. New York: Walter de Gruyter.

Ünal, Ahmet. 2002. *Hititler Devrinde Anadolu 1*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Ünal, Ahmet. 2003. "Hititler, Akdeniz ve Liman Kenti Ura", *Olba 7*: 8-40.

Wilhelm, Gernot. 1994. *The Hurrians Translated by Barnes J., with a chapter by Stein*

D. Warminster: Aris & Philips Ltd.

Yalçın, Ünsal. 2006. "Tarih Yazan Gemi: Uluburun". *Uluburun Gemisi: 3000 Yıl Önce*

Dünya Ticareti (15 Ekim 2005-16 Temmuz 2006 tarihleri Arasında Bochum Alman Madencilik Müzesi'nde -Deutsches Bergbau-Museum Bochum- Düzenlenen Serginin Kataloğu, Ü. Yalçın-C. Pulak – R. Slotta (ed.), İstanbul: Ege Yayınları.

Yıldırım, Ercüment. 2018. "Asur Ticaret Kolonileri Döneminde Anadolu'nun

Güneydoğusunun Etnik ve Sosyal Yapısı", *XVII. Türk Tarih Kongresi (15-17 Eylül 2014 Ankara)*, I. Cilt: Eski Anadolu Uygarlıkları, Ankara: 15-35.

Yiğit, Turgut. 1995. "Tarih Öncesi ve Hitit Döneminde İsuva Bölgesi". *Tarih*

Araştırmaları 28: 233-251.

Yiğit, Turgut. 1997. "M.Ö. II. Binyıl Anadolu Kentlerinden Şamuha'nın Tarihi ve

Lokalizasyonu Üzerine", *Tarih Araştırmaları 30*: 273-287.

Yiğit, Turgut. 2006. "Urşu Kuşatması Metni'nin Yeniden Değerlendirilmesi", *Anadolu /*

Anatolia 31: 43-55.

Yiğit, Turgut. 2010. "Eski Hitit Krallığının Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye

Politikası". *XV. Türk Tarih Kongresi (11-15 Eylül 2006)- Kongreye Sunulan Bildiriler I. Cilt: Eski Anadolu Uygarlıkları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Yiğit, Turgut. 2019. *Eski Mısır Tarihi*. Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları.

İnternet Kaynakları

<https://www.hethport.uni-wuerzburg.de/CTH/>

https://www.hethport.uni-wuerzburg.de/hetkonk/hetkonk_abfrageF.php

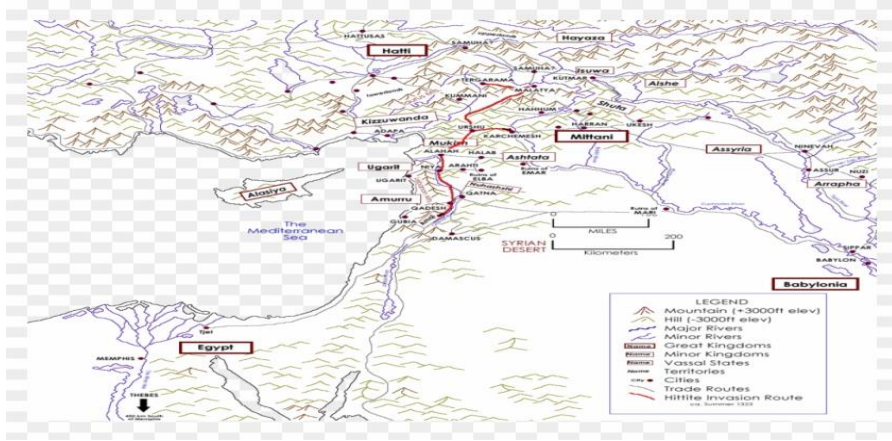
https://www.pngfind.com/mpng/iRoihiR_map-of-the-ancient-near-east-showing-the/

<https://www.navy.gov.au/media-room/publications/semaphore-16-06>

HARİTALAR

Harita 1. Kaynak: https://www.pngfind.com/mpng/iRoihiR_map-of-the-ancient-near-east-showing-the/

Harita 2. Kaynak: <https://www.navy.gov.au/media-room/publications/semaphore-16-06>

Hitit Eski Krallık Döneminde Suriye Politikası ve Mısır ile İlişkiler

Harita 3. Kaynak: Starke 2002: 304.

